

BEVEZETÉS A VERSELEMZÉSBE
(TEMATIKAI ÖSSZEHASONLÍTÁS ALAPJÁN)

Péter Mihály:

Költői nyelv és/vagy költői beszéd

I.

A „költői nyelv” kifejezés két értelemben használatos: egyfelől jelenti a költészet sajátos kommunikációs rendszerét, s mint ilyen, „a festészet nyelve”, „a tánc nyelve” stb. kifejezések analógiájára használhatjuk. (Valójában az analógia fordított irányú). Másfelől az a természetes nyelv értendő rajta, amelyen valamely költői mű vagy ilyen művek összessége íródott; azonban ezt a megkülönböztetést csak az első lépésnek tekinthetjük a fogalmi pontosítás folyamatában.

Költői nyelvnek tekinthetünk egy olyan nyelvi rendszert, amely kizárólag költői vagy ahhoz hasonló tartalmak kifejezésére szolgál. Ilyen volt a szanszkrit, a legrégebbi indiai könyveknek, a Védáknak nyelve, amely az időszámításunk előtti II. évezred első felében alakult ki és gazdag, főleg vallási irodalmat hordozott. Költői nyelvként szolgáltak azok az ógörög nyelvjárások is, amelyeken a homéroszi eposzok íródtak. Költői beszédnek valamely költői alkotás (vagy alkotások) művészi (esztétikai) célzatú szövegeit értjük, például Petőfi költeményeit. A költői beszéd a nemzeti nyelv sajátos funkcionális változata. A nyelv funkcionális változatai (tudományos, hivatali stb.) feladataik adekvát ellátása érdekében bizonyos szelekciós szabályoknak (korlátozásoknak) vannak alávetve a nyelv szinonimikus eszközeinek használatában. Ezzel szemben a költői beszéd szabályok által nincs korlátozva, erőteljesen képes elhatárolódni a mindennapi beszédétől, anélkül, hogy elszakadna tőle.

Költői alkotások értelmezésénél szükségszerűen felmerül tartalom és forma viszonyának kérdése. Nem helytálló az a nézet, amely egy költői mű tartalmát és formáját valamely edény és a benne tárolt anyag analógiájaként fogja fel. Az a vélemény sem elfogadható, amely a költői szöveg képszerűségét tekinti elsődleges különbségnek a mindennapi nyelvhasználat fogalmi lényegével szemben; képszerű ábrázolással a beszéd más változataiban is találkozhatunk. A költői beszéd egyéni és meghatározott, autonóm jelenség, noha nem feltétlenül független a nem-művészi nyelvhasználat változataitól, azok társadalmi, történeti, kulturális meghatározottságától. Egyedi volta mellett lényegi tulajdonsága multimedionális, azaz a nyelvhasználat több irányú kiterjedése.

A beszéd hangjainak nincs önálló jelentése. A mindennapi beszédben egyes hangtulajdonságok (időtartam, hangsúly stb.) csupán a szavak összetételére, illetve megkülönböztetésére szolgálnak.

Ezzel szemben a költői beszédben a hangoknak – pontosabban: a velük alkotott szavaknak – érzelmi, hangulati és egyéb asszociációs jelentése játszhat jelentős szerepet a szöveg megjelenítésében; egyes grammatikai elemek is elláthatnak hasonló funkciókat a szövegben. Természetesen fontos szerephez juthatnak egyes lexikai elemek (archaizmusok, tájnyelvi szavak stb.), valamint különböző szemantikai eljárások (ismétlés, párhuzamos és kontrasztív szerkesztés, metaforák, hasonlatok). A költői mű szövegében gondolat, kép, kompozíció, ritmus, intonáció, hangfestés (kissé általánosító szóval: a stílus) osztatlan egységben jelentkezik. Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a vers t á r g y a a valóság egy részének bonyolult összetétele, t é m á j a viszont a költő viszonya az ábrázolt komplexumhoz. Ez a viszony a szöveg felületén is érzékelhető lehet, mint például Blok versében: „Éjjel, patika, utca, lámpa,/ értelmetlen halotti fény.// Él még húsz évet – mindhiába,/ akkor is így lesz. Nincs remény” (Lator László fordítása). A sallangtalan egyszerű fogalmazás mögött is érződik a költő tragikus pesszimizmusa a világ változatlanságát illetően.

A műfordítás sajátos szépsége és nehézsége abban rejlik, hogy a fordítónak össze kell kapcsolnia a poétikai ihletet az aprólékos és pedáns filológiai munkával, az objektív megismerést a szubjektív újraterepítéssel, vagyis a tudományt a művészettel. (A műfordítást olykor a színművész tevékenységével hasonlítják össze: a színészet nem abszolút „játék”: minden Hamletet alakító színész belevisz valamit magából a szerepbe.)

A költői alkotás és a műfordítás műveletei a jeltudomány (szemiotika) fogalmaival így írhatók le: 1) A költő mondanivalóját a költői beszédben kódolja; 2) ezt az olvasó saját nyelvi tudata alapján dekódolja; 3) A fordító átalakítja, saját nyelvi rendszerébe kódolja a költő üzenetét; 4) a fordítás olvasója dekódolja a fordítás szövegét (vö. Levy 1974: 49). E műveletek során az eredeti információk egy része szükségképpen elvész, illetve átalakul. Ahhoz, hogy a fordító meggyőzően el tudja látni feladatát, nem elegendő a mű még oly aprólékos elemzése: a fordítónak át kell élnie, át kell éreznie a lefordítandó alkotást, fel kell fedeznie benne valamit, ami neki magának is sajátja, amit bár bizonytalanul, homályosan érez, nem tud megfelelő szavakba foglalni. A fordítónak azért, hogy megértse a költőt, egy ideig a hatása alatt kell állnia, rajta keresztül kell érzékelnie a világot. (Ahhoz, hogy valaki Byront tanulmányozza, állította a kiváló orosz irodalmár, Belinszkij, egy ideig byronistának kell lennie; a mélyen megértő szeretet a mű iránt lehet az alapja az esztétikai elemzésnek.) (Bel. i. m. 238–241).

Az alábbiakban néhány tavaszt köszöntő versben kívánom bemutatni a költői feldolgozás változatait.

Puskin jobban szerette az őszt, mint a tavaszt; többek között az Anyegin-ben írta le tavaszi lelkiállapotát:

Mily bánatot hoz érkezésed,
Tavaszi: szerelmünk évszaka!
Milyen sajtó gyönyörrel éled
A lelke, vérem árama!

S ha úzve tespedő unalmat
Arcon legyint a friss fuvallat:
Mily bús bizsergést érzek én
A mély vidéki csend ölen!..
(VII. 2. Galgóczy Á. fordítása)

Erőteljesebben negatív a tavasz fogadtatása Parancs János költőnél:

Igen: ilyesféle a tavasz,
másnak tán röptetőbb futam,
hevesebb tűzvész, megújuló csoda,
nekem keserédes lángnyelv,

ingadozó vérnyomás,
nyilálló sajtó,
apadó hit és csalóka fény.
(Parancs: 323)

Kiváló költőink azonban lelkesen fogadják a tavasz eljövételét, s ezzel egyidejűleg az életigenlés megerősödését, a költői ihlet újrajelentkezését.

PETŐFI SÁNDOR: KI A SZABADBA!

Ki a szabadba, látni a tavaszt,
Meglátni a természet színpadát!
Az operákban ki gyönyörködik?
Majd hallgat ott kinn kedves operát.

Megannyi páholy, mindenik bokor,
Amelyben ülnek ifjú ibolyák,
Miként figyelmes hölgyek... hallgatván
A primadonna csattogó dalát.

A természetnek pompás színpadán
A primadonna a kis fülmile:
Ki volna, énekesnő! köztetek
Merész: versenyre kelni övele?

És minden hallgat, és minden figyel,
És minden a legforróbb érzélem ...
A kősziklák, e vén kritikusok,
Maradnak csak kopáran, hidegen. (1845)

A négy soros négy strófából álló vers sorai két-két ütemből állnak (5+5, 7+3, a záró sorban 4+6). A vers a tavaszt üdvözlő felkiáltással indul, és lelkes hangneme a továbbiakban költői kérdésekkel, valamint és kötőszóval sorjázó állítmányokkal erősödik fel. Stilisztikában a szöveg emelkedett hangulatát a megszemélyesítés azon változata biztosítja, amely a természet jelenségeit (a daloló fülemülét, a bokorban rejtőző ibolyát) eleveníti meg; negatív értelemben ez a kopár sziklákra mint „vén kritikusokra” is vonatkozik. Ily módon a vers egészében az élet tavaszi újraébredését üdvözli.

ADY ENDRE: MÁJUSI ZÁPOR UTÁN

Nagymessziről ködölt a Bükk,
Gőzölt a sík, áradt az Ér
S fáradt testemben hirtelen
Ott, a záporverte mezőn,
Piros dalra gyujtott a vér,
Piros dalra gyujtott a vér.

Káprázó városi szemem
Behunyom ennyi csók előtt,
Rebegőn és nyugtalanul
És halkan kérem az Urat:
„Áldd meg ezt a csókos mezőt,
Áldd meg ezt a csókos mezőt”.

Szinte sercent, hogy nőtt a fű,
Zengett a fény, tüzelt a Nap.
Szökkent a lomb, virult a föld,
Táncolt a Föld, táncolt az Ég
S csókolt minden az Ég alatt
S csókolt minden az Ég alatt

Itt is, ott is asszony-csapat
Kapál, hol majd élet terem.
(Óh, mégis-mégis élni jó.)
Erősek és fiatalok
S a lábuk térdig meztelen
S a lábuk térdig meztelen.
(213; Halálvirág: a csók)

A vers négy, egyenként hatsoros strófából áll; az egyes strófákban az utolsó sor a megelőzőt ismétli. A sorok két ütemre tagolódnak (4+4, 5+3); a strófa második sora rímelt az 5. és 6. sorra. Az egész verset áthatja a dinamizmus, mozgás megjelenítése, amelyet az első strófában hipallagé (jelzőcsere: piros dalra gyujtott a vér) élénkít. A második strófában energikusan kifejező igék sora (*tüzelt, szökkent, virult, táncolt*) érzékelteti a tavasz ébredését, amely a *csókolt* igében éri el tetőpontját. A záró strófa az élet és benne a nemi vágy, a libido újraéledését a térdig meztelen lábú asszonycsapat képével teszi érzékletessé.

JÓZSEF ATTILA: TAVASZ VAN! GYÖNYÖRŰ!

Tavasza van, tavasza van, gyönyörű tavasza,
A vén Duna karcsú gőzöskre gondol,
Tavasza van! Hallod-e? Nézd, hogy karikázik
Mezei szagokkal a tavaszi szél.

Jaj, te, érzed-e? Szerető is kéne,
Friss, hóvirághúsu, kipirult suhanás.
Őzikém, mondanám, ölelj meg igazán!
Minden gyerek lelkes, jóizú kacagás!

Tavasza van, gyönyörű! Jót rikkant az ég!

Mit beszélsz? korai? Nem volt itt sose tél!

Pattantsd ki a szíved, elő a rügyekkel –

A mi tudónkból száll ki a tavaszi szél! (Nem én kiáltok, 1925)

A három négysoros strófából álló vers 11 és 12 szótagú sorai két-két ütemre tagolódnak. A vers zenéjét a váltakozó összetételű ütemek adják (3+3, 3+2, 4+2, 6+3, 5+2, 4+1). A vers szövege a képzelt olvasóhoz intézett érzelmes kérdések és kiáltások sora. A tavasz lelkes üdvözlése mögött az életigenlés, az ébredező szerelmi vágy (a vén Duna „gondolatai”) érződik. A *Friss, hóvirághúsu, kipirult suhanás* sor a fogalmak köznapi nyelvén csaknem értelmezhetetlennek tűnik, de a szöveg mélyebb szemantikájában rendkívül expresszív, érzelemmel telített a tartalma. A vers utolsó sora a tavaszi ébredés tárgyi és emberi kapcsolatának tömör költői kifejezése.

TÓTH ÁRPÁD: ÁPRILIS

Április, oh Április	Némely ingó és rügyes	Április-testvérem, óh!
Minden csínyre friss!	Ág végére már	Hol van az a kor?
Faun-bokájú vad suhanc,	Küldöd: kússzék az ügyes	Ifjúságom hervadó
Újra itt suhansz!	Katicabogár.	Kankalin-csokor,
Vásott cigánykereked	Mint árbócra egy piros,	Elpártoltam tőled én,
Porozza a tereket,	Pettyes zubbonyú	Hej, beteg s fanyar legény
Repül a szemét,	Fürge lábú és csinos	A régi rokon:
Levegőbe parazsat	Kis matrózfiú!	Ha a tavaszt élvezi,
Hintegetsz és darazsat,	Kémleli a láthatárt:	Nézvén langy egét,
Illatot s zenét!	Mennyi fény! mi az?	Bánatát is felveszi,
	S zümmög zengő, napba tárt	Mint szemüvegét.
	Szárnyakkal: tavasz!

A 10 strófából álló vers (amelynek csak 3 strófáját idézem) strófái 10, ill. 12 sorból állnak, az egyes strófákat 7, illetve 5 szótag alkotja. Ütemezésükben az egyes strófák két részre oszthatók: az első strófa 7+5, 7+5, ill. 7+7+5, a második és az idézett nyolcadik strófa végig 7+5 ütemezésű.

A vers a tavasz ébredését, az élet általános mozgásának beköszöntését üdvözli. Ennek a mindent átfogó mozgásnak szinte mitikus megtestesítője a fürge és pajzán „vad suhancként” ábrázolt Április, amely „vásott cigánykerekeivel” zenét és illatot hint a világba. A tavaszi zsongás másik megtestesítője a katicabogár, amely „piros pettyes zubbonyú”, fürge lábú matrózfiúként kúszik az árbócra ... Azonban az élet tavaszi fellendülése múltó ifjúságára emlékezteti a költőt: „Hol van az a kor? Ifjúságom hervadó Kankalin-csokor... Hej, beteg s fanyar legény A régi rokon...”

Mi a közös ezekben a versekben, és miben különböznek? Közös a versek t á r g y a: a természet tavaszi ébredése a téli dermedtségből. A versek t é m á j a azonban különböző: a költők

viszonya az ébredő tavaszhoz saját lelkiállapotuk érzékletes megjelenítésében. E költeményekben is érvényesül a romantikus líra alapelve, amely az objektív világot a költő saját szubjektív világának tükrében fogja fel és értékeli.

TYUTCSEV-VERSEK AZ ŐSZRŐL

Tyutcsev különösen a tavasszal újjáéledő és az ősszel hervadó természet leírását kedveli. A szentimentális és romantikus költői hagyományt követve párhuzamot lát a nap- és évszakok, valamint az ember életkorának és lelkiállapotának változásai között. Ellentétben Puskinnal, aki számára az ősz a munkára serkentő ihlet megújuló jelentkezését hozza, a tyutcsevi ősz inkább borongós, sejtelmes, passzív. Az alábbi példák ezt kívánják érzékeltetni.

Тени сизие смесились,
Цвет поблекнул, звук уснул
Жизнь, движенье разрешились
В сумрак зыбкий, в дальний гул...
Молтылька полет незримый
Слышен в воздухе ночном
Час тоски невыразимой!...
Всё во мне, и я во всем...

Сумрак тихий, сумрак сонный,
Лейся в глубь моей души,
Тихий, томный, благовонный,
Всё залей и утиши.
Чувства – мглой самозабвенья
Переполни через край!..
Дай вкусить уничтоженья,
С миром дремлющим смешай!
(1836)

A 7, ill. 8 szótagú sorok négyes trocheusokban szerveződnek, helyenként pirrigiusokkal élénkítve. A vers hangulatát részben a hangszerelés festi (a magas és mély magánhangzók váltakozása), nagyobb részben az állítmányként szereplő igék (поблекнул, уснул) és a melléknévi jelzők (тихий, томный, сонный). A versnek kettős csúcspontja van : az első strófát záró rendkívül tömör antitézis, valamint a második strófa két záró sora, amely a pszichoanalízisből ismert visszavágyódást fejezi ki a létezés tudattalan tartományába.

A verset Szabó Lőrinc fordította magyarra:

Galamszürke árnyak ingnak,
hang kialszik, szín fakul,
mozgás, élet tovatickad,
zajra, szóra köd borul.
Láthatatlan lepke zizzen,

Hullj, homály. Hullj a szivemre,
tölts be, édes enyhület,
hullj te, lankadt, hullj, te, lenge,
töltsd belém dús fűszered;
tölts csordultig: feledésen

útja szinte nesztelen:
Minden Én most. Én a Minden,
halk ború, halk sejtelem.

túlra vágyom – add a lét
és az érzés szenderében
Add a Semmi jóízét!

A fordítás részben őrzi az expresszív hangszerelést, a negatív jelentésű állítmányokat, és igyekszik tolmácsolni a strófák záró sorainak mélyebb szemantikáját (noha a *Minden Én* kevésbé értelmezhető az orosz eredetnél.

ОСЕННИЙ ВЕЧЕР

Есть в светлости осенних вечеров
Умильная, таинственная прелесть:
Зловещий блеск и пестрота деревьев,
Багряных листьев томный, легкий шелест,
Туманная и тихая лазурь
Над грустно-сиротеющей землей,
И, как предчувствие сходящих бурь,
Порывистый, холодный ветер порою,
Ущерб, изнеможенье – и на всем
Та кроткая улыбка увяданья,
Что в существе разумном мы зовем
Божественной стыдливостью страданья. (1830)

A vers megfordítja a természet és az ember ábrázolásának hagyományos párhuzamát: a természet őszi hervadását a szemérmes emberi szenvedéshez hasonlítja. A kevésbé szembeütő hangszerelés mellett elsősorban a jelzők (*умильная, таинственная, зловещий, грустно-сиротеющей*) és főnevek (*ущерб, изнеможенье*) és a *кроткая улыбка увяданья* kapcsolat hordozzák az érzelmileg telített tartalmat.

A verset Szabó Lőrinc fordította magyarra:

A szép őszi estékben valami
titokzatos és megható varázs van.
A fák rikító, szilaj színei,
a harsányrőt lomb a halk hervadásban,
a komorodó fáradt föld felett
kék ég s a fátyolnyi köd az arcán,

le-lecsapó borzongó szelek,
melyek mögött már tél sejlik s vad orkán,
mind hanyatlás, s minden ott a tünt
élet szelíd mosolya, búcsufénye –
az, amit embernél úgy nevezünk,
hogy a fájdalom fenséges szemérme.

A fordítás részben őrzi az expresszív hangszerelést (*láthatatlan lepke zizzen...*, *hullj, te, lankadt, hullj, te lenge*) valamint a negatív értelmű állítmányokat (*kialszik, fakul* és a kevésbé szerencsés *tovatikkad*), és igyekszik tolmácsolni a strófák záró sorainak mélyebb szemantikáját, noha a *Minden Én* nem értelmezhető az orosz szövegen kívül, és még magyartalan is.

Есть в осени первоначальной
Короткая, но дивная пора –
Весь день стоит как бы хрустальный,
И лучезарны вечера...

Где бодрый серп гулял и падал колос,
Теперь уж пусто всё – простор везде, –
Лишь паутины тонкий волос
Блестит на праздной борозде.

Пустеет воздух, птиц не слышно боле,
Но далеко еще до первых зимних бурь –
И льется чистая и теплая лазурь
На отдыхающее поле... (22 августа 1857)

A pirrigiusokkal élénkített jambusi ütemek száma soronként 4 és 6 között váltakozik. A rímelés nem hivalkodó. A zárhangú mássalhangzókra épülő hangszerelés a pókháló-szimbólummal erősíti a finom jelzést a múlttól. Galgóczy Árpád fordítása tartalmilag és hangulatában is sikeres, a pókháló-szimbólumot is beleértve.

Az idézett őszi versek tömören és érzelemmel telítve igazolják Tyutcev kozmikus felfogását a természetről, amely az élet teljességét magában foglalja.

AZ IDÉZETT VERSSZÖVEGEK FORRÁSAI

Тютчев Ф. И.: Полное собрание стихотворений. Большая серия. «Советский Писатель», Ленинград 1957, pp. 121, 141, 206.

Klasszikus orosz költők. Válogatta E. Fehér Pál és Lator László. Európa Könyvkiadó. Bp. 1966. Pp. 295, 302.

Orosz költők antológiája. Szerk. Szőke Katalin és Zöldhelyi Zsuzsa. Magyar Könyvklub, Bp. 2001, pp. 150, 158.

Galgóczy Árpád: Furesa szerelem. XVIII, XIX, XX századi orosz líra. Tevan Kiadó. Békéscsaba 1997, p. 92.

IRODALOM

Bel.= В. Г. Белинский: Сочинения Александра Пушкина. «Детская литература», Москва 1969, pp. 238-241.

Levy 1974 = Иржи Левый: Искусство перевода. Перевод с чешского Вл.Россельса. «Прогресс», Москва, 1974, p. 49.

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

II.

A szülő iránti szeretet minden ép lelkületű ember érzelmi világának szerves része. Azonban az élet különböző kontextusaiban ez az érzelmek tematikus vonatkozásokban módosulhat. Íme néhány kiemelkedő példa költészetünkből:

PETŐFI SÁNDOR: FÜSTBEMENT TERV

Egész úton – hazafelé –
Azon gondolkodám:
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám?

S jutott eszembe számtalan
Szebbnél-szebb gondolat,
Míg állni látszék az idő,
Bár a szekér szaladt.

Mit mondok majd először is
Kedvest, szépet neki?
Midőn, mely bölcsőm ringatá
A kart terjeszti ki.

S a kis szobába toppanék
Röpült felém anyám.
S én csüggttem ajkán ...szótlanul ...
Mint a gyümölcs a fán. (1844. április)

Hosszabb távollét után hazafelé tartva a költő képzelte beszélgetést folytat édesanyjával... azonban a találkozás pillanatában nincsenek szavak: néma meghatottságában a költő úgy csüng anyja ajkán, mint gyümölcs a fán.

JÓZSEF ATTILA: MAMA

Már egy hete csak a mamára
gondolok mindig, meg-megállva.
Nyikorgó kosárral ölében,
ment a padlásra, ment serényen.

Csak ment és teregetett némán,
nem szidott, nem is nézett énám
s a ruhák fényesen. suhogva,
keringtek, szálltak a magosba

Én még őszinte ember voltam,
ordítottam, toporzékoltam
Hagyja a dagadt ruhát másra.
Engem vigyen föl a padlásra.

Nem nyafognék, de most már késő,
most látom, milyen óriás ő
szürke haja lebben az égen,
Kékítőt old az ég vizében.

Lélektani szempontból nem kevésbé tartalmas József Attila úgyszintén „néma” verse édesanyjáról. Visszaemlékezik, hogy gyermekként mindenképpen anyja mellett akart maradni, amikor az a padlásra ment teregetni a kimosott ruhát... A költő előtt mintegy látomásszerűen jelenik meg a édesanyja alakja, amint az „kékítőt old az ég vizében”. A gyermekkori emlékezést mintegy újjávarázsolja a transzcendensbe forduló kép.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: SZEGÉNY ANYÁM CSAK EGY DALT ZONGORÁZIK

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik.
Egy árva dalt. Azt veregeti folyton
és megbicsaklik elefántcsont ujjja
a fekete-fehér elefántcsonton.
És elfelejti, próbálgatja egyre
és szállni vágy, mint vérző sas a hegyre
mert szállni tudna, szállni és röpködni,
de visszahúzza újra ezer emlék.
Ezt zongorázta kisleány-korában
s mikor apuskával egymást szerették.

Ezt próbálgatta, amikor születtem
és megtanulta, elfeledte csendben.
Jaj mennyi vágy van benne, hosszú évek.
Egy szürke dalban egy szent, szürke élet.
Hogy össze nem rogy a szobánk alatta,
hogy össze nem rogy menten, aki hallja.
E dalban az ő ifjúsága halt el
S a semmiségbe hervadt vissza, mint ő.
Kopog-kopog a rossz, vidéki valcer
És fáj és mély, mint egy Chopin-keringő.

Ismét más az anya alakjának tematikus megközelítése Kosztolányi Dezső versében, amelynek többszörös az expresszívítása. Egyfelől a meg-megbicsakló ujjakkal zongorázott, félig elfeledett szürke dalban egy szürke élet, az elmúlt ifjúkor emlékei térnek vissza; másfelől ez a „rossz vidéki valcer” egy fájdalmas és mély Chopin-keringő hatását kelti.

A VERSSZÖVEGEK FORRÁSAI:

Klasszikus orosz költők. Válogatta E. Fehér Pál és Lator László. Európa Könyvkiadó. 1966. Pp. 295, 302.

Ady Endre összes versei. Athenaeum, Budapest, é.n. 213. o.

József Attila összes versei és műfordításai. Cserépfalvi kiadás é.n. 86. o.

Petőfi Sándor összes költeményei. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970. Budapest, 284. o.

Tóth Árpád összes versei. Bevezette és sajtó alá rendezte Szabó Lőrinc. Athenaeum, IV. kiadás é.n. 87. o.

Orosz költők antológiája. Szer., Szőke Katalin és Zöldhelyi Zsuzsa. Magyar Könyvklub. Bp. 2001, pp.150-158.

Galgóczy Árpád: Furcsa szerelem. XVIII, XIX, XX. századi orosz líra. Tevan Kiadó. Békéscsaba 1997, p.92.

Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei, I. kötet, Révai kiadás, 1936, o. 51.

IRODALOM

Bel.= В. Г. Белинский: Сочинения Александра Пушкина. «Детская литература», Москва 1969, pp. 238-241.

Levy 1974 = Иржи Левый: Искусство перевода. Перевод с чешского Вл. Россельса.

«Прогресс», Москва, 1974, p. 49.